

УДК 338.583

*І.І. Рекуненко, д-р. екон. наук, доцент кафедри фінансів
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку
України», м. Суми*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Визначено основні інфраструктурні елементи фінансового ринку та надано їм характеристику. Узагальнено їх роль та місце на даному ринку. Проаналізовано основні завдання підсистем інфраструктури фінансового ринку.

Ключові слова: фінансовий ринок, інфраструктура, елементи інфраструктури.

Постановка проблеми. Інфраструктура фінансового ринку, як і ринкова інфраструктура, включає велику кількість елементів, тісно зв'язаних між собою, що в сукупності виконують важливу роль в економіці. З огляду на складну структуру фінансового ринку та різноманітність аспектів функціонування його суб'єктів, на обслуговування яких орієнтована інфраструктура, остання в науковій літературі розглядається в різних ракурсах та аспектах. Тому питання узагальнення елементів інфраструктури фінансового ринку та визначення їх завдань є актуальним з теоретичної точки зору.

Можливо, чисто з практичної сторони, питання поелементного складу інфраструктури і не є достатньо актуальним, але з позицій методології дослідження інфраструктури – це одна з найважливіших проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів розвитку інфраструктури фінансового ринку та її складових у сучасних умовах як багатофункціональної і багатоаспектної системи, що забезпечує

розвиток економіки, приділяється досить значна увага. Даній проблематиці присвячені праці таких провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ю. Золотова, В. Ілюшина, Т. Іванової, І. Ковельської, Т. Манакової, Т. Мюррея, В. Опаріна, Л. Попової, П. Розенштейн-Родана, О. Шубіна та інших.

Невирішені раніше частини проблеми. Існуючі погляди вітчизняних провідних фахівців, а також точки зору найвідоміших зарубіжних науковців свідчать про достатньо серйозні розбіжності в питанні визначення сутності, видів та завдань елементів інфраструктури.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень щодо визначення та характеристики елементів інфраструктури фінансового ринку з виділенням основних їх завдань на даному ринку.

Виклад основного матеріалу. Інфраструктура фінансового ринку є сукупністю елементів, в тому числі і специфічних видів суб'єктів, що взаємодіють з приводу перетворення закумульованих фінансових активів в реальні інвестиційні потоки з метою нарощування продуктивного капіталу, розвитку процесів виробничого і невиробничого накопичення, забезпечуючи зниження ступеня інвестиційного ризику. Вона, як одна з найважливіших характеристик ринкової системи, представлена своїми власними елементами, що включає перш за все суб'єктів ринку і зв'язки між ними.

На основі проведених нами досліджень, можна схематично зобразити існуючі елементи інфраструктури фінансового ринку, які входять до визначених нами підсистем даної інфраструктури (рис. 1).

Отже, елементи інфраструктури фінансового ринку можна поділити на два рівні за своєю значущістю та роллю в інфраструктурі, тобто існує дворівнева система. Перший рівень виступає внутрішнім організаційним середовищем, що забезпечує процес укладання угод і здійснення операцій на основі розмежування функцій і спеціалізації діяльності, другий – складає зовнішню підсистему, що здійснює обслуговування внутрішньої інфраструктури і забезпечуючи її нормальне функціонування.

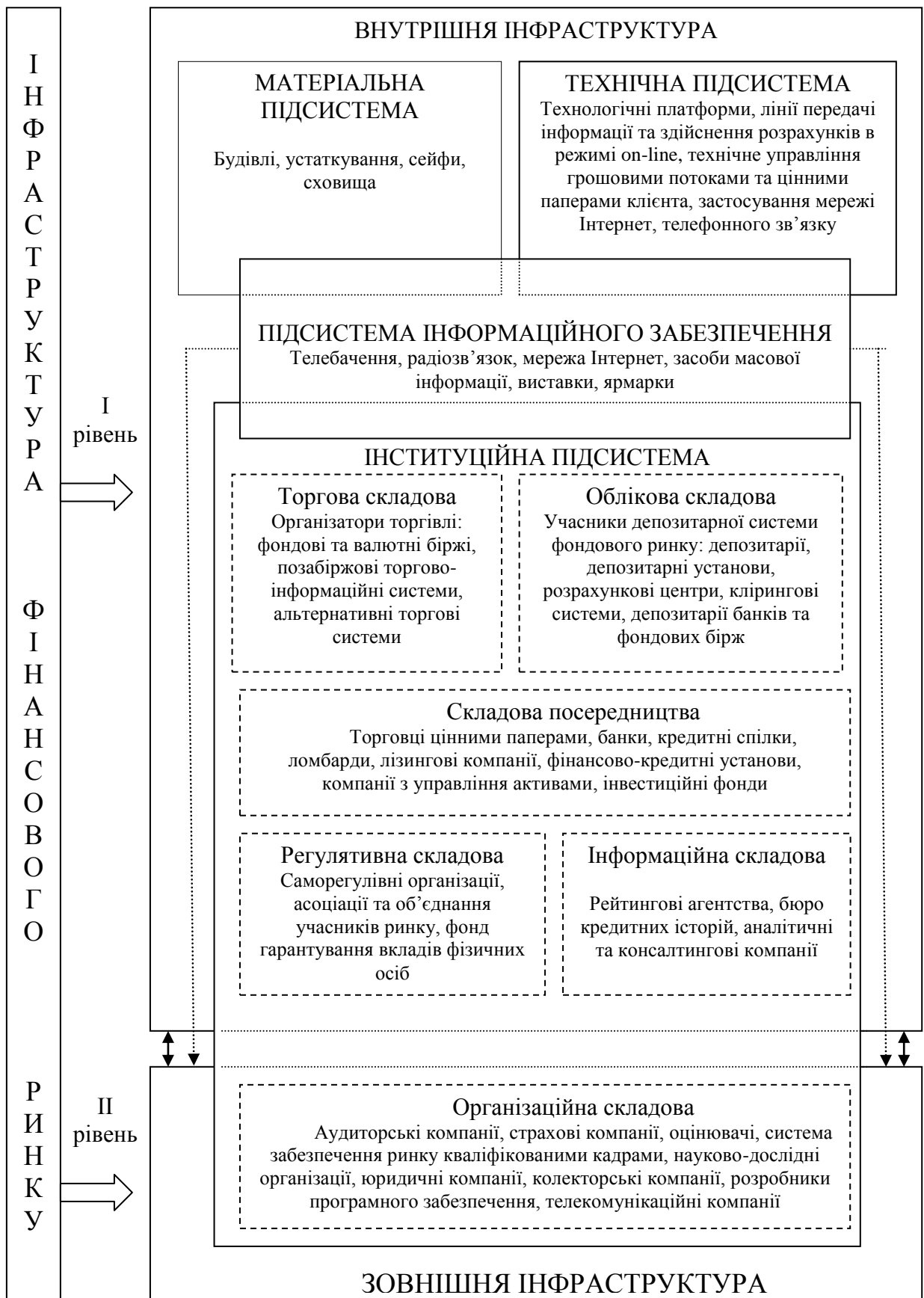

Рисунок 1 – Складові інфраструктури фінансового ринку (авторська розробка)

Така структуризація інфраструктури фінансового ринку допомагає виділити системоутворюючу (внутрішню) інфраструктуру, що безпосередньо бере участь у створенні і організації ринку, і допоміжну (зовнішню), інститути якої надають професійним учасникам різного роду послуги, що не мають безпосереднього відношення до руху товару на фінансовому ринку, але створюють умови, необхідні для цього процесу (розробка програмних продуктів і забезпечення, наукові дослідження, страхування окремих видів ризиків і операцій, підготовка і підбір кадрів, виготовлення бланків цінних паперів і т.д.). Одна із підсистем внутрішньої інфраструктури більшою мірою підпадає під пасивну функцію інфраструктури фінансового ринку, виступаючи як її матеріальний носій. Це елементи так званої матеріальної підсистеми.

Розвиток технічної інфраструктури, основними елементами якої є різноманітні технологічні платформи, лінії передачі інформації та здійснення розрахунків в режимі on-line, управління грошовими потоками та цінними паперами клієнта, застосування мережі Інтернет, телефонного зв'язку тощо, значно підвищує не тільки рівень розвитку ринку, що впливає на якість і ефективність роботи на ньому, але й інвестиційні якості фінансових інструментів.

Для ефективного функціонування фінансового ринку величезне значення має повнота, достовірність і своєчасність інформації про параметри функціонування ринку, що породжується одними учасниками і споживається іншими. Тому наступною підсистемою інфраструктури фінансового ринку є інформаційна підсистема, до якої входять інформаційні мережі і потоки, засоби масової інформації, мережа Інтернет та інші елементи, що забезпечують процес розкриття та надання інформації про ринок та події, які впливають на його функціонування.

Основним продуктом інформаційної інфраструктури фінансового ринку є: власне інформація (склад, період актуальності, оперативність оновлення, структурованість, достовірність, повнота); транспорт інформації

(технологія поставки інформації і телекомунікаційні системи); призначені для користувача засоби роботи з інформацією (програмні продукти).

Крім того, не можна обійтись без інформаційної складової, що виділена окремо в інституційній підсистемі у вигляді інститутів, що забезпечують рух інформації на ринку і які реалізують активну функцію інфраструктури фінансового ринку, а саме: рейтингові агентства, бюро кредитних історій, аналітичні та консалтингові компанії.

Регулятивна інфраструктура є однією з утворюючих систем, що охоплює всіх учасників фінансового ринку і забезпечує здійснення ними своєї діяльності відповідно до встановлених правил. У її складі можна виділити наступні основні елементи: саморегулівні організації, асоціації та об'єднання учасників ринку, фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Торгова складова інфраструктури фінансового ринку є координуючим елементом інституційної підсистеми інфраструктури. Організатори торгівлі забезпечують функціонування торгових майданчиків, на яких здійснюються операції купівлі-продажу фінансових інструментів. Діяльність організаторів торгівлі визначається як надання послуг, що безпосередньо сприяють укладанню цивільно-правових угод і здійсненню операцій з фінансовими інструментами між учасниками фінансового ринку.

Окрім організаторів торгівлі, до складу торгової інфраструктури можна віднести наступні основні елементи: альтернативні торгові системи та різного роду аукціони.

У процесі свого обігу на ринку величезна кількість фінансових інструментів, як бездокументарної форми, так і класичних документарних, враховується складною обліковою інфраструктурою, що включає залежно від національних традицій, конкретного устрою і особливостей законодавства наступні елементи: депозитарії, депозитарні установи, розрахункові центри, центральні контрагенти та клірингові системи. Основним елементом системи розрахунків на фінансовому ринку і центральною ланкою у всій процедурі

угоди є кліринг. Саме від конструкції системи, що відповідає за процедуру клірингу, багато в чому залежить ефективність фінансового ринку.

Дуже важливою складовою інфраструктури фінансового ринку є посередники, в тому числі і фінансові, які постійно взаємодіють між собою, а також з фірмами, підприємствами, домогосподарствами, що потребують фінансових ресурсів або фінансових послуг та з тими, у кого ці фінансові ресурси у наявності. Фінансовий ринок визначає ціну за користування фінансовими ресурсами, а відповідно, і обсяги фінансових ресурсів, які надаються у користування тих, хто їх потребує. Основними елементами даної складової інституційної підсистеми виступають: торговці цінними паперами, банки, кредитні спілки, фінансово-кредитні установи, компанії з управління активами, інвестиційні фонди.

За допомогою інституцій організаційної складової інфраструктури фінансового ринку учасники ринку в змозі отримати необхідні допоміжні послуги та продукти, які підвищують ефективність діяльності учасників, або зменшують існуючі ризики при здійсненні конкретних інвестицій на фінансовому ринку. До складу цієї складової входять: колекторські компанії, розробники програмного забезпечення, телекомунікаційні компанії.

У своїй єдності всі вище перелічені підсистеми зі своїми елементами утворюють внутрішній зміст інфраструктури фінансового ринку. Інформаційна складова забезпечує зв'язок інфраструктури із зовнішнім середовищем, яким для нас виступає решта економічної системи. Але інформація йде не тільки з інфраструктури зовні, а і повертається назад в інститути інфраструктури фінансового ринку. Йде безперервний обмін інформацією між підсистемами, який не може бути нейтральним процесом, а є, по суті, безперервним їх взаємним пристосуванням. Звідси витікає необхідність періодичного закріплення сигналів прямого і зворотного зв'язку як для додання стійкості роботі систем, так і для фіксації досягнутого оптимуму, формою реалізації такого закріплення служить нормоутворення, регламентація діяльності самих інститутів.

Через інформацію та її безперервну циркуляцію здійснюється контроль за мірою інституційності самого інституту, і це стає можливим тільки через нормоутворення. Придатність або непридатність самого інституту, так само як і ступінь його відповідності потребам економіки, не можуть бути визначені інакше як через регламентацію його діяльності і контроль, перш за все, з боку держави [1].

Що стосується зовнішньої інфраструктури фінансового ринку, то нами вона представлена у вигляді інституційної підсистеми із організаційною складовою. До неї безпосередньо можна віднести аудиторські компанії, страхові компанії, оцінювачів, систему забезпечення ринку кваліфікованими кадрами, науково-дослідні організації, юридичні компанії.

Систему страхування на фінансовому ринку слід розглядати як необхідний елемент інфраструктури даного ринку, який є одним із найбільш високоризикових сегментів ринкових відносин. Можливості використання страхових технологій дозволяють мінімізувати ризики як професійних так і непрофесійних учасників фінансового ринку, сприяють зміцненню фінансової стійкості і підвищенню економічної безпеки їх операційної діяльності. Для зниження інфраструктурних ризиків і управління ними у всьому світі використовуються наступні методи: послуги спеціалізованих страхових компаній, участь у компенсаційних фондах, членство у товариствах взаємного страхування.

Юридичний консалтинг та аудиторські послуги складають специфічний сегмент інфраструктури фінансового ринку. Вони не пов'язані безпосередньо з рухом фінансових ресурсів чи формуванням доходів та здійсненням витрат і видатків. Водночас їх призначення полягає у наданні таких послуг, що сприяють указаним процесам. Ці послуги можуть надаватись у різних сферах діяльності. Безумовно, до фінансового ринку, а точніше до ринку фінансових послуг належать ті, що надаються у сфері фінансової діяльності.

Юридичний консалтинг являє собою сукупність консультаційних послуг, що передують фінансовим операціям чи надаються у процесі їх здійснення. Функціонування юридичних фірм ґрунтується на високому професіоналізмі їх працівників, які можуть допомогти мінімізувати вартість залучених фінансових ресурсів, уникнути шахрайства на ринку, мінімізації податкового навантаження тощо.

Аудиторські послуги пов'язані з незалежною перевіркою фінансової діяльності і фінансової звітності окремих суб'єктів, тобто вони надаються після здійснення фінансових операцій. Аудиторські послуги надаються двом сторонам. По-перше, самому суб'єкту, якому дуже важлива незалежна оцінка його діяльності. По-друге, тим суб'єктам, які вступають з ним у фінансові взаємовідносини і для яких також важливо мати об'єктивну й достовірну оцінку його діяльності і фінансового стану. Наявність незалежного аудиторського контролю є певним стабілізуючим чинником функціонування фінансової системи у цілому.

Досить затребуваними послугами на фінансовому ринку є послуги оцінювачів. Дані суб'єкти підприємницької діяльності віднесені нами також до зовнішньої інфраструктури фінансового ринку як допоміжні послуги. Послуги кваліфікованого оцінювача на фінансовому ринку необхідні при забезпеченні банківського кредиту (застава майна), купівлі-продажу (виділення частки) бізнесу, а також під час роботи на ринку цінних паперів, здійснення інвестиційної діяльності, укладання страхових договорів, арешту майна, відшкодування заподіяної шкоди і т.д.

Сегмент різного роду консалтингових, аудиторських та особливо інформаційних послуг тісно пов'язаний з функціонуванням фінансового ринку, адже операції на ньому є досить ризикованими. Сукупність цих послуг є одним із методів хеджування ризиків, що виконує важливу роль у забезпеченні стабільності фінансового ринку і фінансової системи у цілому [2].

Необхідно відмітити, що інфраструктура фінансового ринку не може обійтися без науково-дослідної роботи та інститутів кадрового забезпечення фінансового ринку. В більшості випадків ці інституції поєднують в собі вказані два аспекти. Адже, готуючи спеціалістів для роботи на фінансовому ринку, навчальні заклади, у свою чергу, займаються і науково-дослідною роботою. Для роботи на фондовому ринку взагалі потрібні сертифіковані спеціалісти, які проходять відповідні курси у навчальних закладах, визначених державним регулятором.

Розглянутий склад елементів інфраструктури визначається їх потребою на ринку й залежить від наступних чинників: моделі розвитку фінансового ринку, економічного потенціалу країни і задач, що вирішуються державою в тому або іншому періоді часу.

Враховуючи функціональний зв'язок підсистем інфраструктури фінансового ринку та їхніх елементів, нами розподілено основні завдання інфраструктури фінансового ринку, які покликана виконувати кожна з підсистем інфраструктури даного ринку (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні завдання підсистем інфраструктури фінансового ринку

Підсистеми інфраструктури		Завдання з обслуговування фінансового ринку
Матеріальна підсистема		Формування базових умов функціонування фінансового ринку
Технічна підсистема		<ul style="list-style-type: none"> - зберігання та обробка інформації; - зниження витрат щодо створення фінансових продуктів та забезпечення їх доступності для більш широкого кола споживачів; - перейняття на себе ризиків покупців-продавців фінансових активів щодо поставки їх та розрахунків за угодами; - забезпечення захисту та дотримання прав інвесторів
Інституційна підсистема	Торгова складова	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння укладенню угод із фінансовими активами; - зменшення витрат щодо операцій купівлі-продажу фінансових активів; - підвищення ліквідності ринку фінансових інструментів
	Складова посередництва	<ul style="list-style-type: none"> - страхування інвестора від ризику прийняття невмотивованого інвестиційного рішення; - страхування цінового ризику на фінансовому ринку; - допомога в розміщенні серед інвесторів фінансових інструментів
	Облікова складова	<ul style="list-style-type: none"> - відповідальне зберігання паперових сертифікатів цінних паперів у власних сховищах чи разом з іншими депозитаріями в банку; - обслуговування і підтримка комп'ютеризованих систем безготівкових рахунків для цінних паперів і грошових виплат, які можуть бути зв'язані з банками чи іншими системами грошового клірингу на щоденній чи іншій регулярній основі; - підтримка рахунків і виконання угод через ці рахунки або в національній валюті або на мультивалютній основі; - реальна поставка чи переміщення з рахунку цінних паперів проти одночасної оплати відповідно до інструкцій клієнта;

		- отримання дивідендів, відсоткових виплат та виплат з погашення для всіх цінних паперів держателів та розподіл коштів по їх рахунках
	Інформаційна складова	- сприяння страхуванню інвестиційних ризиків; - прискорення руху ринкової інформації, що забезпечує стабільний обіг фінансових активів на ринку; - допомога в управлінні інфраструктурними ризиками
	Регулятивна складова	- розробка обов'язкових правил і стандартів професійної діяльності на ринку; - здійснення професійної підготовки кадрів; - встановлення професійних вимог, обов'язкових для роботи на ринку; - контроль за дотриманням учасниками ринку встановлених правил і нормативів; - розгляд скарг членів саморегулювальних організацій; - інформаційна діяльність на ринку; - забезпечення зв'язку і представлення інтересів учасників ринку в державних органах управління
	Організаційна складова зовнішньої інфраструктури	- скорочення витрат системи фінансового ринку; - безпосередня участь у формуванні інститутів ринку; - прийняття на себе фінансових ризиків щодо неотримання грошових коштів; - допомога учасникам фінансового ринку у здійсненні фінансово-господарської діяльності; - проведення оцінок ефективності діяльності суб'єктів фінансового ринку через інноваційні і наукові центри, академічні і ділові кола для ідентифікації і усунення наявних проблем
Підсистема інформаційного забезпечення		- забезпечує доведення інформації до всіх учасників фінансового ринку

Джерело: авторська розробка

Досить часто максимальна ефективність діяльності інфраструктурних елементів залежить від їх власника і від того як ними управляють. Зазвичай, основними інфраструктурними елементами володіють держава в особі регулюючих органів і безпосередньо самі професійні учасники ринку.

Можна спрогнозувати, що зацікавленість держави у прямому володінні інфраструктурними інститутами значно знизиться у разі реалізації урядом можливості безризикового отримання економічної корисності від інфраструктури. Найкраще ринкове управління здійснюють самі ринки, зрілий ринок має таку кількість балансуєчої сили, що вдаватися до втручання уряду доводиться вкрай рідко.

В інших країнах світу держава, в основному, вийшла з депозитарного та торгового бізнесу, а уряди, які володіють інфраструктурою, здійснюють її приватизацію, нерідко за досить привабливою ціною. У деяких країнах інфраструктура, як і раніше, залишається під державним управлінням (Польща, Словаччина), але й ці країни планують провести приватизацію у вказаній сфері.

Позиції різних зацікавлених сторін можуть бути узагальнено представлені в таблиці 2, з урахуванням того, що будь-яка установа може мати безліч інтересів, тобто, наприклад, бути одночасно і акціонером, і користувачем і інвестором.

Таблиця 2 – Інтереси різноманітних зацікавлених груп в інфраструктурі фінансового ринку

Категорія зацікавленої сторони	Загальне	Управління	Володіння	Оцінка/Доходи
Власники інфраструктури	Очікують прибуток на акції в галузі на які можуть впливати безпосередньо	Менш зацікавлені, за виключенням випадків необхідності активізації ролі. Важлива якість менеджменту	Основний критерій. Захист міноритарних інтересів може бути важливим	Основний елемент
Користувачі (професійні учасники фінансового ринку)	Очікують ефективного надання послуг та справедливого розподілу витрат між учасниками	Активний інтерес по питанням від нових продуктів до загальних питань та цінової політики	Як спосіб досягнення управлінських цілей та отримання дивідендів з наданих оборотів	Пасивний інтерес за виключенням випадків отримання надприбутків за рахунок користувачів чи неправильного інвестування отриманих прибутків
Користувачі (емітенти)	Обсяг ліквідності, доступ до різних категорій інвесторів, зниження цін на лістинг	Не існує прямого інтересу	Не існує прямого інтересу	Не існує прямого інтересу
Користувачі (інвестори) в т.ч.	Обсяг ліквідності, низькі транзакційні витрати, доступність, прості і надійні розрахунки, низькі операційні ризики			
- вітчизняні	Плюс: доступ на зарубіжні ринки	Не існує прямого інтересу	Не існує прямого інтересу	Не існує прямого інтересу
- іноземні	Плюс: якість та ефективність інфраструктури, що відповідає кращим міжнародним практикам	Важлива якість менеджменту	Важливо для питань пов'язаних із кредитуванням	Загальна капіталізація важлива для питань пов'язаних із кредитуванням
Держава	Ефективне функціонування фінансового ринку та фінансової системи для підтримки економіки	Важлива якість менеджменту	Очікує економічні прибутки от володіння, а не фінансові	Не існує прямого інтересу
Регулятори ринку (НКЦПФР, Нацкомфін-послуг)	Основна ціль: захист інвесторів завдяки ефективній інфраструктурі з низькими ризиками. Ключовий момент: привабливість національного ринку	Конфлікт інтересів, важлива якість менеджменту	Конфлікт інтересів з роллю спостерігача	Головний арбітр у питаннях вартості послуг
Національний банк України	Інфраструктура має важливе системне значення для функціонування фінансового ринку, що дозволяє НБУ досягати встановлених законом цілей	Важлива якість менеджменту, наглядова роль при не виконавчих повноваженнях	Конфлікт інтересів з роллю спостерігача	Фінансово-стійка інфраструктура – важливий елемент національної фінансової системи

Менеджмент	Стабільність і можливості	Основний обов'язок	Як частина мотивації	Основний обов'язок і інтерес (при зв'язку між доходами та компенсаціями)
------------	---------------------------	--------------------	----------------------	--

Джерело: узагальнено на основі [3]

Говорячи про право власності щодо інфраструктури фінансового ринку, необхідно пам'ятати, що завжди є можливість прямого продажу цього права іноземним учасникам та можливість передачі цього права власності іноземним учасникам внаслідок поглинання вітчизняних учасників іноземними власниками. У зв'язку з цим деякі уряди держав накладають певні обмеження на володіння інфраструктурою фінансового ринку іноземними власниками, що хоч і суперечить меті залучення іноземних інвестицій на внутрішній ринок, але в той же час не відлякує інвесторів.

Отже, ми бачимо, що в розвитку інфраструктури фінансового ринку зацікавлені не тільки вітчизняні інвестори та професійні учасники ринку, а і всі причетні до неї тим чи іншим чином особи.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що всі елементи інфраструктури фінансового ринку, що діють в межах окремих сегментів даного ринку, виконуючи певні функції, сприяють реалізації основної функції інфраструктури – пов'язувати один з одним всі сфери обслуговування фінансових активів з метою створення організаційно-економічних умов для розвитку фінансового ринку. Тобто головне завдання елементів інфраструктури – забезпечувати максимальну ефективність і своєчасне виконання угод, що укладаються на фінансовому ринку. Необхідно зазначити, що йдеться не про внутрішню ефективність інфраструктури як замкнутого об'єкта, а про ефективність для ринку в цілому.

Список літератури

1. Попова Л. А. Экономические инструменты инфраструктуры рынка (На примере финансовых, страховых и таможенных услуг) : 08.00.05, 08.00.10 : дис. д-ра экон. наук / Л. А. Попова. – Москва, 2000. – 265 с.

2. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2001. – 240 с.
3. Мюррей Т. Модель інфраструктури ринка капітала Російської Федерації : проект по заказу НАУФОР / Томас Мюррей. – 2007. – 50 с.
4. Манакова Т. А. Финансовый рынок России и его инфраструктура / Т. А. Манакова. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2001. – 159 с.
5. Золотов Ю. В. Развитие инфраструктуры рынка капитала в России : дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.01 / Ю. В. Золотов. – Саратов, 2004. – 173 с.

Summary

Defined the main elements of the infrastructure of the financial market and given them a description. Summarizes their role and position in the market. The basic objectives of financial market infrastructure subsystems.

Рекуненко І І. Характеристика елементів інфраструктури фінансового ринку / І.І. Рекуненко // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 38-44.